

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ר ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים ותשע

לר-לך (תש"ל)

פרק י"ז

א. ג. ויפל אברהם על פניו וידבר אתו אלוקים לאמור.
מלבי"ם: זה הפעם הראשון שנזכר בדבור ה' אל אברהם השם אלוקים. כי שם אלוקים מצאנוהו מצורף אל בריותיו: "אלוקי אברהם", "אלוקי יצחק", "אלוקי ישראל", מה שלא מצאנו כן ביתר שמות, שיש אלוקות המתפשט בכלל הבריאה, שמצד זה נקרא אלוקי העולם, והוא שם 'אלוקים' הנזכר במעשה בראשית, שבו הסביע חוקי הטבע... ויש אלוקות החלה על כל איש המוכן לזה על פי הכנתו, כמו האבות... אשר שכן עליהם האלוקות בענין אחר נשגב מן האלוקות הנמצא בטבע...

קאסוטו "תורת התעודות" פרק ג' "על השמות האלוקיים":
בשם ה' (בחרה התורה) כשמדובר על אלוקי ישראל ביחס לעמו, או לאבותיו של עמו; ובשם אלוקים כשמדובר על האלוהות ביחס למי שאינו שייך לעם הנבחר. (וע' דבריו באריכות בעלון ההדרכה).
הסבר, כיצד אין פסוקנו סותר לכלל טל קאסוטו!

ב. ה. ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם.
בראשית-רבה מ"ו: בר קפרא אמר: כל מי שהוא קורא לאברהם - 'אברם' עובר בלא תעשה; ר' לוי אמר בעשה ולא תעשה: "ולא יקרא עוד שמך אברם" - בלא תעשה, "והיה שמך אברהם" - בעשה.
והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם: (נחמיה ס') "אתה הוא ה' אלוקים אשר בחרת באברם"!
התוכל למצוא את התירוץ לקושיה זו? (התירוץ ניתן במדרש שם).

ג. שאלות ודיוקים ברש"י

"ר' דוד פארדו" מסכיל לודו (פירוש על רש"י): אין להקשות דקרא כתיב 'בריתי' לשון יחיד והיכא אמר רש"י תרתי? (=ואיך אמר רש"י שני דברים?) דתרווייהו חד בינהו (=ששניהם דבר אחד) כמו שאמר רש"י גופיה לקמן...
אא היכן אומר רש"י (לאחד מן הפסוקים של פרקנו) ששני אלה "חד בינהו"?

1) ב' ד"ה ואתנה בריתי: ברית של אהבה וברית הארץ להורשה לך על-ידי מצוה זו.
2) כ"ג ד"ה בעצם היום: בו ביום שנצטוה, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגויים ולא מן הליצנים, ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים: "אלו ראינוהו, לא הנחנוהו לימול ולקיים מצותו של מקום".
כ"ו ד"ה בעצם היום הזה: שמלאו לאברהם צ"ס שנה ולישמעאל י"ג שנים נימול אברהם וישמעאל בנו.

(א) דברי רש"י לפסוק כ"ג מקורם בבראשית מ"ז אלא שם הם מובאים לפסוק כ"ו.
התוכל להסביר מה ראה רש"י להעבירם לפסוק כ"ג?

(ב) מה ראה רש"י להגיד לפ' כ"ו את מה שאמר, במה דבריו אלה מתאימים לכ"ו ולא לכ"ג?

ד. י"ז. ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שנה הבת תשעים שנה תלד

ר' יוסף אבן כספני: מירת כסף. חלק שני פרק שלישי (עמ' 88) ... והתועלת הרביעי שלמדנו מזה (=מפרק י"ז בבראשית) מה שזונו החכמים הקודמים ז"ל, והוא שלא נחזיק באמונת דבר, אלא אם כן בא מופת עליו. והנה זה הענין מסופק הוא מאד, שמה נטעה במחשבותינו ונחשוב למופת הכרחי מה שאינו... והנה זה הספק שזכרנו ראוי שיהיה מתחלף בפחות ויותר, כפי חלוף יקרת הדבר המושג. לכן בהגיע אברהם

למדרגה הרביעית מהשגותיו בזאת המראה, והוא במה שכתוב (פ' ט"ו) "ויאמר אלוקים אל אברהם שרי אשתך וגו'" - אז גילה לו ה' מסודות המציאות, מה שלא גילה לו עד הנה, והוא מה שהודיעו עתה, שעם היותו בן מאה ושתי בת תשעים - הנה שניהם יולידו בן אחד, כי מה שקדם לו (פסוק ו') "והפריתי אותך" יתכן שהיה על ישמעאל, מצורף להיות פלא שרה גדול יותר, כי אברהם עוד אחר זמן רב הוליד בנים מקטורה, - לכן להיות זה הענין פלא, נכנס בלבו קצת חוסס ואמר: "הלבן מאה שנה" - וחלילה שדחה זה, כי גם מן השלמות הוא שלא נתחיל לדחות דבר אלא אם כן בא מופת על סותרו, אבל היה מהרהר בלבו ובושא ונותן, אט אפשר זה אצל ה' ית' בעל החכמה והשכל, כי צחוקו לא היה כצחוק שרה, אבל היה הצחוק מזוג עם יראה, ובמקום הגילה היתה רעה, ואע"פ שלא בזכר זה, כי עדות עליו כי לא נתפש על זה, כמו שאירע לשרה.

וכבר קדם לנו (=כבר אמרנו בספרנו) כי ענין אחד בעצמו יוצא לשני פעלים ולשתי תכליות מתנגדות. ואין אמרו "הלבן" בה"א התימה מחייב על המניעה כמו שזכר רש"י*, אבל כמנ"ל הא"י"ן שיבואו פעמים לשאלה ופעמים לתימה על האפשרי המעט, כי האפשרי אשר על המעט בתכלית יונח בהרבה מקומות שהוא נמנע, וזה על צד ההרחבה...

ואשוב לכונתנו ואמר, כי להיות זה הענין הסודי עמוק מאד ויקר, חשד אברהם רעיונו ושכלו, ולא האמין האמונה קיימת ולא דחהו גם כן, אבל אמר מה שאמר במלים מסופקות, כמו שאמר משה (במדבר י"א כ"ב) "הצאן ובקר ישחט להם וגו'" והטעם חזק לו, רצוני למשה, יעודו ואמר לו (במדבר ט"ז) "היד ה' תקצר? עתה תראה וגו'". וכן אמר הנה לאברהם (פסוק י"ט) "אבל שרה אשתך יולדת לך בן וגו'".

והנה השלמים בהיותם חוקרים הדברים עד שיעמדו עליהם מעמד אמת אינם מקטני אמונה, חלילה, והמאמרים לא ישפטו זה רק הרעיונים. ומבואר זה בשרה, כי מאסרה היה שרה בלי ספק למאמר הזה מאברהם, וכאלה רבים אין מספר.

ראו, בני, גיליתי לכם מה שגלה לנו ה' מסודות תורתנו ולא גילה זה לכל בעלי-חיים, ודעו כי אני נותן לכם בחינם מה שהשגתי בהתבודדות ושקידה בטרחי יומי ולילי, ואתם שמרו לכם אלה הענינים, כי הם יצילו אתכם ממבוכות גדולות ומטרדות רבות ועצומות.

* כונתו לדברי רש"י ד"ה הלבן: יש תמיהות שהן קיימות, כמו (שמואל א' ג' כ"ז) "הבגלה בגלית אל בית אביר...". שמואל ב' ט"ו כ"ז "הרואה אתה" - אף זו היא קיימת.

ר' יצחק עראמה: אם באנו בעקבות הראשונים להפריש בין צחוק לצחוק, אולי אמציא קצת טעם לדבריהם... אמנם לועתי אין לדחוק בכל זה, רק שיפורשו הכתובים כפשוטן. ובדבר הזה נמצא בו (=באברהם) גם כן עליו השלום שמץ עוון ומעורר אמונה, על דרך שאמר משה רבנו (במדבר י"א) "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם" כפי דעת המדרשים היה לו להוכיחו בפניו אלא שהיום ההוא יום בשורה הוא, לא יום תוכחה ופקודת עוון, בו ניתנה לו מצוה רבה של מילה לו ולבניו בשמחה... וכבר אירע כענין הזה ביום מתן תורה...

וכן הדבר נכאן בשרה, ולא רצה הקב"ה להעציבו בדברי תוכחות "ביום חתונתו" ושמר לו ליום שלישי למילתו יום פקודת שרה, כי גלוי לפניו, כי כמקרה הזקן גם היא יקרה לה, ודי לו אז גערה במבין במה שהוכיחה על ידו כמו שנ' (י"ח י"ג) "ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה נרה היפלא מה' דבר". ובלאו הכי (=ואלולא שרצה להוכיח גם את אברהם) למה לא יוכיחה על פניה בינו לבניה, והלא גערה בפני בעלה יותר מגונה ממה שאמרו שזוהר בחלוף הדברים מפני דרכי שלום.

... וקראת את שמו יצחק" לזכרון שצחקת עליו להיות דבר נפלא בעיניך, וזוהי תחילת תוכחה!

- 1) מה ההבדל בין אבן כספי לבעל העקידה בהערכת צחוקו של אברהם?
- 2) על סמך מה מפרש אבן כספי את הצחוק בפרקנו שלא כצחוק בפרק י"ח?
- 3) גם אבן כספי וגם בעל העקדה מביאים כמקבילה לצחוקו של אברהם את דברי משה במדבר י"א אבל מסיקים הסקות שונות. מה ההסקות?
- 4) במה מסכים אבן כספי עם פירוש רש"י? הסבר את המושג תמיהות קיימות?
- 5) הסבר את המקומות בדברי אבן כספי המסומנים בקו.
- 6) קרוב לסוף דבריו המובאים לעיל אומר אבן-כספי: "וכאלה רבים אין מספר". למה התכוון באמרו: "כאלה"?
- 7) מדוע אין בעל העקדה מקבל את פירושו של רש"י?
- 8) לאיזה ענין "כענין הזה" במתן תורה מתכוון בעל העקידה?
- 9) מה רצה בעל העקדה להוכיח בהזכירו את קריאת השם "יצחק" כה יש לוטר להוכחה זו?